

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 5

Рівне – 2015

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 5 - Рівне: РДГУ, 2015 – 157 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 26 листопада 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет. e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

7. Шевцова И.В. Диалоги с внутренним ребенком // Психологическая газета. – 2000. – №10. – С.22-25.
8. Шмурак Ю.И. Пренатальная общность / Ю.И. Шмурак // Человек. – 1993. – №6. – С. 22-37.

References

1. Guldyng M. Psyhoterapyja novogo reshenuja. Teoryja y praktyka / M. Guldyng, R. Guldyng – M.: Nezavysymaja fyрма «Klas», 1997 – 288s.
2. Kolpakova M.Ju. Osobennosty psihologicheskoy raboty s materjamy-«otkaznycamy» / M.Ju. Kolpakova // Moskovskij psihoterapevticheskiy zhurnal. – 1999. – №1. – s.127-154.
3. Minjurova S.A. Dialogicheskij podhod k analizu smyslovogo perezhivanija materinstva / S.A. Minjurova, E.A. Teterleva // Voprosy psihologii – 2003 – №4 – S.63-74.
4. Proskurnjak O.P. Chynnyky ta etapy stanovlennja materynstva / O.P. Proskurnjak // Praktychna psihologija ta social'na robota. – №3. – 2007. – s. 13-16.
5. Filippova G. G. Psihologija materinstva: Uchebnoe posobie / G. G. Filippova. – M.: Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2002. - 240 s.
6. Frejd Z. Massovaja psihologija i analiz chelovecheskogo «Ja»// Ja i ono. Hrestomatija po istorii psihologii/ red. Gal'perina P.Ja., Zhdan A.N. – M., 1980. – S.170-192.
7. Shevcova I.V. Dialogi s vnutrennim rebenkom // Psihologicheskaja gazeta. – 2000. – №10. – S. 22-25.
8. Shmurak Ju.I. Prenatal'naja obshhnost' / Ju.I. Shmurak // Chelovek. – 1993. – №6. – S. 22-37.

Резюме. С учетом современных научных исследований психологии материнство изучается в аспекте удовлетворенности женщиной своей материнской ролью, личностной и гендерной идентификацией. На формирование материнства влияет большое количество факторов.

Ключевые слова: материнство, семья, отношения, феномен привязанности матери к ребенку.

Summary. Given the current research studied the psychology of motherhood in terms of satisfaction with her parent role, personality and gender identity. The large number of factors affects on formation of motherhood.

Key words: motherhood, family, relationships, the phenomenon of attachment mother to child.

УДК 159.955-057.87

О.С. СОЗОНЮК

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

З урахуванням сучасних наукових досліджень у статті викладено результати теоретичного та методологічного вивчення проблеми розвитку психологічної культури педагогів, здійснено аналіз взаємозв'язку професійної діяльності та особистості педагога.

Ключові слова: особистість, психологічна культура, особистісно зорієнтоване спілкування, особистісно-орієнтовані технології навчання, соціалізація особистості.

Постановка проблеми. Аналіз наукової літератури з психології і педагогіки дає змогу констатувати, що нині ще не існує усталеного визначення феномену психологічної культури вчителя, проте згадана проблема певним чином цікавила багатьох вчених. За результатами аналізу наукових праць маємо змогу з'ясувати сутність поняття “психологічна культура

вчителя” через висвітлення філософсько-психологічних аспектів проблеми суб’єкта діяльності та культури (К.О.Абульханова-Славська, Г.О.Балл, В.С.Біблер, С.Л.Рубінштейн, В.Д.Шадріков); розкриття загальних засад розвитку професійної культури суб’єкта діяльності (І.Д.Бех, С.М.Іконнікова, Л.О.Коган, С.Д.Максименко, М.І.Дідора); визначення сутності педагогічної культури вчителя як соціономічної категорії (М.Й.Боришевський, І.А.Зязюн, О.М.Коропецька, Р.В.Павелків, В.А.Семиченко, Л.Е.Орбан-Лембрик); виявлення змісту психологічної культури вчителя (В.І.Войтко, О.В.Проскура, В.В.Рибалка, К.Д.Ушинський, Н.В.Чепелєва).

Метою данної статті є теоретично обґрунтувати єдину систему соціогенних і внутрішньоособистісних чинників розвитку психологічної культури вчителя .

Результати теоретичного дослідження. Зупинимося докладніше на викладі результатів аналізу співвідношення між поняттями загальної, педагогічної та психологічної культури вчителя у філософському і психологічному аспектах. Варто погодитися з підходом до висвітлення проблеми суб’єкта діяльності К.О.Абульханової-Славської, яка констатує, що “розглядаючи діяльність як суспільно необхідну, тобто суспільно організовану, соціально регульовану, нормовану, особистість стає її суб’єктом” [1, с.150]. Водночас зазначимо, що для психології вагомою проблемою вивчення суб’єкта діяльності є, насамперед, питання поєднання психологічних, особистісних особливостей і професійних вимог праці, що співвідносяться між собою лише опосередковано, через особистість, яка надає їм цілісності. Суб’єкт напрацьовує комплекси психологічних прийомів діяння залежно від стану здібностей, ставлення до завдань; визначає власну стратегію і тактику; виявляє динаміку вимог і фрагментів діяльності. Згаданий комплекс формується людиною як динамічна цілісна система діяльності, що здатна змінюватися [1, с.34].

Отже, особистість прагне до оптимального узгодження зовнішніх і внутрішніх умов діяльності, досягнення суспільного визнання особистісно значущих її результатів.

Психологічні проблеми професійної діяльності плідно вивчалися багатьма дослідниками (П.К.Анохін, Б.Г.Анан’єв, О.М.Леонт’єв, С.Л.Рубінштейн, В.Ф.Рубахін, В.Д.Шадріков). Порівняльний аналіз результатів наукових робіт вищенаведених науковців дає змогу констатувати такий факт: більшість вчених дотримуються подібних позицій у доведенні того, що на основі індивідуально-психологічних якостей суб’єкта шляхом їх реорганізації, переструктурування (мотиви, умови, цілі праці) формується психологічна система діяльності (ПСД). Більшість із вищезгаданих авторів вважають, що “потреби людини, її інтереси, світогляд, переконання і установки, життєвий досвід, особливості окремих психічних функцій, нейродинамічних якостей, властивостей особистості є вихідною базою для формування ПСД” [1;2;9;10].

Так, за В.Д.Шадріковим, психологічну систему діяльності складають такі основні функціональні блоки: мотиви, цілі, програми, інформаційна основа професійної діяльності, прийняття рішення, підсистеми фахово значущих якостей [10, с.33]. Підхід науковця до тлумачення психологічного змісту єдиної функціональної архітектури професійної діяльності ми вважаємо плідним, оскільки він дає змогу розглянути реальні психологічні процеси, що збуджують, програмують, регулюють і реалізують діяльність. Вирізані В.Д.Шадріковим складові блоки психологічної системи професійної діяльності, їхнє концентрування навколо мотиваційного ядра є одним з провідних положень теоретичного підґрунтя здійснюваного нами дослідження проблеми детермінантів розвитку психологічної культури педагога.

Відомі психологи А.І.Арнольд, О.О.Бодальов, П.Я.Гальперін, М.С.Каган, Т.І.Саломатова стверджують, що культура суб’єкта професійної діяльності є її якісною і кількісною характеристикою. Аналіз теоретичних поглядів зазначених дослідників засвідчує наявність діалектичного і двобічного зв’язку культури і професійної діяльності особистості. Скажімо, високий рівень професіоналізму суб’єкта діяльності визначається, насамперед, культурою як інтегративною характеристикою особистості і навпаки, – високий рівень її культури складає основу професіоналізму [5;6;8;9].

Аналіз досліджуваної проблеми дає змогу стверджувати, що у визначенні суті культури останніми роками особливу увагу заслуговує підхід, характерний для “діалогічної філософії” (В.С.Біблер, Г.О.Балл, В.І.Горський ін.). Культура розглядається не лише як частина суспільства, але й як органічна єдність з суспільством, діалог різних культур. Філософ В.С.Біблер вважає, що сучасне визначення культури полягає, по-перше, в тому, що “культура є форма одночасного буття і спілкування людей різних – минулих, сьогоденних, майбутніх – культур, форм діалогу і взаємонародження цих культур; по-друге, культура – це “форма самодетермінації нашого життя, свідомості, мислення”, перегляд власної долі в історичній відповідності; по-третє, культура в своїх творах дозволяє по-новому “народжувати” світ буття предметів, людей [4, с.51].

У наш час набуває розповсюдження аналіз культури у контексті соціальної історії як “системи людських життєвих орієнтацій, як реального змісту свідомості кожного члена суспільства” [7, с.41], на відміну від бачення культури як зміни форм суспільно-економічних формацій. На думку сучасного філософа В.С.Горського, “культура, обіймаючи результати та спосіб діяльності, спрямована на саморозвиток людини, являє сферу реалізації людських цінностей, простір спілкування. Як сфера спілкування, культура передбачає не вертикальне співвідношення типу “суб’єкт-об’єкт” (пізнавальне) або типу “мета-засіб” (перетворювальне), а відношення горизонтальне, діалогічне, спрямоване на взаєморозуміння учасників діалогу”. Отже, “будучи зверненою до історії, культура виступає формою одночасного буття і спілкування людей, представників різних минулих, сучасних і майбутніх культур, формою діалогу і взаємопроникнення” [6, с.61]. Соціалізація суб’єкта в такому контексті розглядається крізь систему цінностей, яку пропонує та чи інша культура. Суб’єкт, таким чином, концентрує не лише тенденції суспільного розвитку, а здебільшого індивідуальні, особистісні орієнтації.

Такий підхід повертає нас до антропологічної школи вивчення історії культури 20-40-х років минулого століття, яку було створено працями М.М.Бахтіна, Л.С.Виготського та інших. Останні визначили цей напрям як такий, під кутом зору якого проблеми історії та культури обговорюються і дотепер, а саме: наблизитись до розуміння унікальності, специфіки тієї чи іншої культури, контекст якої містить у собі певний тип особистості. Увагу дослідників даного напрямку привертає людина, її внутрішній світ, культурно та історично обумовлений.

У дослідженнях С.М.Іконнікової, В.Ф.Рибальченко, І.М.Семенова, були здійснені спроби визначити феномен професійної культури особистості. Складність визначення цього поняття полягає у його динамічній здатності змінюватись, рухомості її різноманітних складників і особливостей. Однак загальним у поглядах вищезгаданих вчених є те, що наявний зміст культури складає відповідний рівень розвитку творчих сил, здібностей людини, які реалізуються у різних видах соціально значущої діяльності [7;8;9]. Наведені ознаки знаходять вияв в універсальності психологічного розвитку особистості, що відображається у певному рівні її культури [8, с.102].

Аналізуючи характер взаємозв’язку і співвідношення діяльності та культури особистості, необхідно наголосити, що не кожен діяльність і не кожний її результат можна охарактеризувати як певний рівень “культури” суб’єкта діяльності. Високий рівень культури професійної діяльності полягає в тому, що вона не тільки сприяє появі суспільно корисних продуктів, але й розвиває, удосконалює саму людину як суб’єкта загальних продуктивних сил. За таких умов головною метою культурного розвитку особистості є реалізація її творчих можливостей.

Отже, і з вищенаведеного аналізу доходимо висновку про те, що високий рівень професіоналізму, якість ділової кваліфікації визначаються, насамперед, культурою діяльності як інтегративною, стрижневою характеристикою особистості. Водночас, рівень здатності особистості до саморозвитку, до перетворення себе в діяльну особистість, як показник її культури, є водночас і основним показником її професіоналізму.

Так, дослідниця Н.Б.Крилова вважає, що рівень сформованості культури професійної діяльності залежить від наявності таких умов: повноти та глибини освоєння спеціальних

знань, умінь, навичок; спрямованості та стійкості соціально значущих мотивів діяльності; соціальної активності; відповідності психофізичних властивостей особистості, своєрідного набору здібностей, що забезпечують необхідний рівень і ефективність; універсалізму професійної діяльності як основи не лише ефективної самореалізації в певній фаховій сфері, але й як головної умови, передумови формування цілісної саморегулюючої особистості [6, с.23].

Інші педагоги і психологи вирізняють такі компоненти змісту педагогічної діяльності, як мотиви, мету, предмет, засоби, продукт та результати [8, с.396]. У дослідженнях В.В.Рибалка структура діяльності, що представлена у горизонтальному, діяльнісному вимірі особистості, конкретизується такими компонентами, як потребнісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеутворюючий, операційно-результативний, емоційно-почуттєвий [8, с.118].

Таким чином, наявність діалектичного, двобічного зв'язку професійної діяльності і психологічної культури її суб'єкта дає змогу вивчити у нашому дослідженні професійну культуру, як високий ступінь оволодіння професією, тобто певними засобами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої загальної культури особистості.

Варто погодитися з висновком В.А.Правоторова про те, що професійна культура є сукупним відображенням діяльності спеціаліста. Вона характеризує, з одного боку, досягнутий рівень культури суспільства в цілому, а з іншого – процес становлення спеціаліста як представника цієї культури, здатного забезпечити її подальше функціонування та розвиток.

Раціональне зерно, на нашу думку, є і у підході дослідниці Н.Б.Крилової, яка дещо по-іншому трактує поняття професійної культури, вважаючи, що “це – система соціальних якостей, яка безпосередньо забезпечує рівень трудової, професійної діяльності та визначає її особистісний зміст, ставлення до праці” [6, с.12].

Окрім того, дослідниця характеризує зазначений феномен як відбиття зрілості та розвиненості всієї системи соціально значущих особистісних якостей, що “продуктивно реалізується в індивідуальній діяльності (суспільно-політичній, професійній, науковій). Професійна культура є підсумком якісного розвитку знань, інтересів, переконань, норм діяльності та поведінки, здібностей і соціальних почуттів” [6, с.15].

Таким чином, узагальнюючи вищенаведений аналіз, можна стверджувати, що специфіка професійної культури визначається дослідниками, насамперед, широким спектром функцій, що виконуються. Основними з них є пізнавальні, виховні, захисні [6, с.15].

Аналіз розглянутих визначень дає змогу зробити попередній висновок, що професійна культура – це цілісна сутнісна характеристика особистості суб'єкта, показник високого рівня його професійної підготовленості, необхідна умова ефективної професійної діяльності.

Оскільки професія вчителя соціономічна, тому вона вимагає інтерсоціономічних здібностей – тих “особистісних якостей, на думку Є.О.Клімова, що забезпечують успішну взаємодію між людьми, розуміння людей і ефективний вплив на них, встановлення контактів, організацію сумісних дій” [5, с.143].

Загально визнаним серед педагогів (А.В.Барабанщиков, О.Б.Гармаш, І.А.Зязюн, А.С. Макаренко, Л.С.Нечипоренко, В.О.Сухомлинський) є положення про те, що необхідною основою професійної діяльності вчителя є педагогічна культура. Зупинимося детальніше на аналізі вищенаведеного положення.

Так, видатний педагог В.О.Сухомлинський вперше залучив до педагогічної теорії поняття “педагогічна культура вчителя”, розглядаючи її, передусім, як техніку і технологію взаємодії педагога-майстра і об'єкта його праці. В.О.Сухомлинський зазначав, що педагогічна культура – “це жива, творча педагогіка повсякденної праці – та педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя, ... це, багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів нашої творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою” [9, с.57].

Поняття “педагогічна культура” В.О.Сухомлинський розглядав, як широку за своїм змістом і структурою категорію, яка пов’язана з загальною культурою особистості та високорозвиненим педагогічним мисленням [9, с.43]. Її основу складають: віра педагога у те, що кожна дитина може стати доброю людиною; досконале знання науки, на основі якої побудований його предмет, котрий він викладає, закоханість у цю науку, глибокі знання, кругозір, інтерес до проблеми науки, глибоке знання психології і педагогіки [10, с.50]; педагогічна етика; педагогічна творчість; науково-дослідна робота педагога; єдність науки, майстерності і мистецтва [9, с.397].

Таким чином, в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського однією з важливих умов формування всебічно розвиненої, творчої особистості школяра є педагогічна культура вчителя.

Отже, щоб учитель діяв творчо, самостійно, виважуючи результати своєї діяльності і коригуючи засоби з орієнтацією на мету, він повинен мати певне внутрішнє ядро, певні властивості, риси, розвиток яких забезпечить професійний саморозвиток педагога, а через нього – і розвиток учня.

Разом із тим, аналіз сучасної наукової літератури засвідчує, що феномен психологічної культури вчителя ще недостатньо визначений. Зокрема, у психологічній науці відсутні дослідження специфіки детермінантів і процесу розвитку психологічної культури вчителя. Водночас, частково та фрагментарно ця проблема була поставлена у працях психологів і педагогів минулих років – Ш.О.Амонашвілі, О.О.Бодальова, В.О.Кан-Каліка, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, В.О.Сухомлинського, К.Д.Ушинського та ін. Хоча у творчому доробку зазначених науковців процес формування психологічної культури вчителя трактувався неоднозначно, однак теоретичні ідеї та методичні здобутки психологів-класиків дають змогу визначити методологічний підхід до вивчення детермінантів її розвитку.

У світлі вищенаведеного великий внесок у теоретичне обґрунтування і практичне розв’язання питань формування психологічної культури вчителя належить великому українському педагогу і психологу В.О.Сухомлинському.

Так, на думку В.О.Сухомлинського, вчителю необхідно володіти такими якостями: “по-перше, це людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними; по-друге, людина, яка знає психологію і педагогіку, яка розуміє і відчуває, що без знання науки про виховання працювати з учнями неможливо; по-третє, людина, яка сприяє розвитку індивідуальності кожного учня, його розумовому й особистісному росту” [9, с.121].

Отже, для ефективної професійної діяльності педагог повинен оволодіти відповідним рівнем психологічної культури.

Слід зазначити, що серед широкого загалу науковців нині загально визнаною є теза про те, що необхідною основою професійної діяльності вчителя є його психологічна культура. Проте систематизованих досліджень детермінантів, чинників її розвитку поки що не здійснено.

У ході аналізу наукової літератури нами встановлено, що лише з 80-х років минулого століття проблема розвитку психологічної культури вчителя частково починає розглядатись у зв’язку з дослідженнями різних аспектів педагогічної діяльності у працях ряду філософів, педагогів, психологів –В.І. Войтка, О.Г. Мороза, О.В. Проскури, Р.П. Скульського, Н.В. Чепелевої, В.І. Щербіни та інших.

Багатьма дослідниками сутність психологічної культури вчителя тлумачиться у контексті розуміння загальної культури. При цьому простежується тенденція групування їх поглядів навколо таких системоутворюючих якостей і характеристик, як соціальна і моральна позиція, всебічний розвиток, духовність, освіченість, ерудиція, гуманізм, педагогічний оптимізм, інтелектуальні потреби, професіоналізм. Має місце навіть еклектичне споріднення різних понять щодо компонентів професійної культури педагога: політичної, психологічної, художньої, педагогічної, естетичної, духовної культури і т.п. [5;8;10].

Так, скажімо, філософ і психолог В.І.Войтко, занадто широко трактуючи поняття “психологічна культура вчителя”, на нашу думку, безпідставно вважав її змістовими

елементами такі етичні характеристики, як вміння захоплювати дітей широтою своєї душі, прививати дітям тверду віру у красу світу тощо [5, с.41]. Проте він наполягав на необхідності вивчати культуру педагога комплексно.

Варто погодитися з розумінням феномену психологічної культури вищезазначених науковців, однак з такими суттєвими, на наш погляд, застереженнями. По-перше, автори проаналізованих наукових праць не ставили собі за мету всебічний і глибокий аналіз поняття психологічна культура, що і зумовило різнозначимість його розуміння; по-друге, дослідники системно не аналізували умови та детермінанти розвитку психологічної культури вчителя у процесі його професійної діяльності, в їх працях переважає узагальнений ужиток цього поняття.

Однак, розвиток психологічної культури вчителя, на нашу думку, не може обмежуватися лише певною галуззю психологічних знань та умінь. Обов'язковою умовою цього процесу є гармонійне становлення цієї системи якостей і рис особистості вчителя. Психологічна культура дає змогу вчителю розвинути не лише інструментальні вміння, але є необхідною умовою розкриття глибинних творчих сил, що наявні потенційно в кожній людині.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи вищенаведені різнопланові тлумачення поняття “психологічна культура вчителя”, ми вважаємо, що вони не взаємовиключають одне одного, а розширюють і поглиблюють його зміст. Проте, оскільки детермінанти розвитку психологічної культури вчителя пов'язані із процесом становлення особистості педагога, у подальшому аналізі доречно звернутися до наукового розуміння особистості у сучасній психології.

Педагог є особистістю зі своїми психологічними поглядами, переконаннями, системою цінностей та знань, досвідом пізнання та перетворення дійсності, і, врешті-решт, з певним рівнем розвитку своїх психічних функцій. Психологічне навчання виступає для педагога вже не метою, а засобом самовдосконалення для досягнення професійних цілей, засобом набуття необхідних знань для самореалізації як особистості, як професіонала. Тому функції розвитку психологічної культури вчителя є не лише постійними, так би мовити, його учасниками. Їх розвиток та збагачення складають сутність психологізації, особистісної орієнтації навчального процесу, а активізація забезпечує його ефективність. Цей факт зумовлює важливість визначення таких функцій психологічної культури вчителя: світоглядно-мотиваційну, аналітико-рефлексивну, вибірково-інтегративну, творчо-перетворюючу та функцію автономності.

Рівень функціонування психологічної культури вчителя можна визначити як специфічний індикатор професійної діяльності, результат напруженого психологічного самовдосконалення, творчої реалізації особистісних якостей у педагогічній діяльності.

Таким чином, аналізуючи вищенаведене, можна дійти висновку, що культура – це цілісний феномен. Неможливо відмежувати загальну культуру (за М.С.Каганом) [8, с.35], що становить базову культуру особистості, і професійну (в нашому випадку – психологічну) культуру, що є її “надбудовою”. Безумовно, успішне виконання вчителем професійної діяльності потребує динамічного обсягу культури особистості. Загальна культура вчителя трансформується через специфіку професійної діяльності особистості (у даному випадку – через педагогічну і психологічну культуру). Такі ж відносини і змінні межі є між підсистемами носіїв культури – освітою і наукою, наукою і мистецтвом тощо. Тому ми погоджуємося з думкою А.М.Растригіної [10, с.24] про те, що виокремлення психологічної культури в структурі загальної культури особистості, визначення її змісту стосовно професійної діяльності вчителя деякою мірою має умовний характер, і можливо лише теоретично, з метою розкриття сутності, структури взаємозв'язку її компонентів, зокрема, її детермінантів, з'ясування критеріїв та рівнів розвитку психологічної культури вчителя.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психологической деятельности / К.А. Абульханова-Славская – М.: Наука, 2003. – 288 с.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2 т. / Б.Г. Ананьев – М.: Педагогика, 2009. – Т.1. – 230 с.
3. Балл Г.О., Перепелица П.С. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти // Психологічні аспекти гуманізації освіти : Книга для вчителя / Г.О. Балл, П.С. Перепелица – Київ-Рівне, 2008. – с.78-90.
4. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех – К.: ІЗМН, 2008. – 204 с.
5. Введение в психологию труда / Е.А. Климов – М.: МГУ, 2008. – 197 с.
6. Формирование развитой творческой личности студента / Н.Б. Крылова– К.: Вища школа, 2004. – 155 с.
7. Павелків Р.В. Дитяча психологія: [навч. посібн.] / Р.В. Павелків, О.П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2008 - 432с.
8. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І.П. Підласий – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 616 с.
9. Рибалка В.В. Проблеми розвитку психологічної культури майбутнього професіонала // Теорія і практика управління соціальними системами: Щоквартальний науково-практичний журнал / В.В. Рибалка – Харків: НТУ “ХПІ”.– 2002, №2. – с. 74-80.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. / В.О. Сухомлинський – К.: Либідь, 2009. – Т.1. – 654с.

References

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. O sub'ekte psyhologicheskoy dejatel'nosti / K.A. Abul'hanova-Slavskaja – M.: Nauka, 2003. – 288 s.
2. Anan'ev B.G. Yzbrannyye psyhologicheskyye trudy: V 2 t. / B.G. Anan'ev – M.: Pedagogyka, 2009. – T.1. – 230 s.
3. Ball G.O., Perepelycja P.S. Formuvannja gotovnosti do profesijnoi' praci u konteksti gumanizacii' osvity // Psyhologichni aspekty gumanizacii' osvity : Knyga dlja vchytelja / G.O. Ball, P.S. Perepelycja – Kyi'v-Rivne, 2008. – s.78-90.
4. Osobystisno zoriyentovane vyhovannja / I.D. Beh – K.: IZMN, 2008. – 204 s.
5. Vvedenie v psihologiju truda / E.A. Klimov – M.: MGU, 2008. – 197 s.
6. Formirovanie razvitoj tvorcheskoy lichnosti studenta /N.B. Krylova– K.: Vishha shkola, 2004. – 155 s.
7. Pavelkiv R.V. Dytjacha psyhologija: [navch. posibn.] / R.V. Pavelkiv, O.P. Cygypalo. – K. : Akademvydav, 2008 - 432s.
8. Pidlasyj I.P. Praktychna pedagogika abo try tehnologii'. Interaktyvnyj pidruchnyk dlja pedagogiv rynkovoї systemy osvity / I.P. Pidlasyj– K.: Vydavnychyj Dim „Slovo”, 2004. – 616 s.
9. Rybalka V.V. Problemy rozvytku psyhologichnoi' kul'tury majbutn'ogo profesionala // Teorija i praktyka upravlinnja social'nymy systemamy: Shhokvartal'nyj naukovo-praktychnyj zhurnal / V.V. Rybalka – Harkiv: NTU “HPI”.– 2002, №2. – s. 74-80.
10. Suhomlins'kyj V.O. Vybrani tvory: V 5 t. / V.O. Suhomlins'kyj – K.: Lybid', 2009. – T.1. – 654 s.

Резюме. В статті изложены результаты теоретического и методологического изучения проблемы развития психологической культуры педагогов, а также проанализированы особенности взаимосвязи профессиональной деятельности и личности педагога.

Ключевые слова: личность, психологическая культура, педагогическое общение, личностно-ориентированные технологии обучения, социализация личности.

Summary. The system approach to essence of phenomenon of the teacher's psychological culture in pedagogical aspects is considered in this article. The author covers characteristic attributes, conditions and actions on introduction individually focused technologies of training in a higher educational institution.

Key words: individually focused training; attributes of individually focused training, an individual approach, individually focused technology.

УДК.159.922.8:34

М.С. ЦУКАНОВА

ВПЛИВ РЕЖИМУ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ НА ПРОТІКАННЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ЗАСУДЖЕНИХ ПІДЛІТКІВ

Резюме. У статті розглядається проблема зміни психічних станів засуджених підлітків під впливом режиму соціальної ізоляції. В цілях виправлення і перевиховання неповнолітніх в місцях позбавлення волі застосовуються такі засоби, як загальноосвітнє і професійне навчання, продуктивна праця і праця по самообслуговуванню, виховна робота, участь в активній діяльності у виправному закладі, а також після звільнення з колонії. Проте всі засоби перевиховання обов'язково поєднуються з режимом виправної установи.

Ключові слова: режим соціальної ізоляції, психічні стани, засуджені підлітки, пенітенціарний стрес, ресоціалізація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі проблема психічних змін в умовах соціальної ізоляції привертає увагу багатьох фахівців, що обумовлює актуальність цього питання та необхідність його вирішення. Результат досліджень осіб, що перебувають в місцях позбавлення волі, свідчать, що існує наявність прямого взаємозв'язку між процесом адаптації до зазначених умов і настанням особистісних змін: зокрема, підвищується рівень агресії, частішають міжособистісні конфлікти та інші форми відхилень у поведінці.

Пошук засобів психологічного впливу на особистість, що перебуває у місцях позбавлення волі, набуває особливої гостроти, в зв'язку з тим, що ефективність виправного впливу прямо пов'язується з проблемою ресоціалізації засуджених. Перспективним у цьому напрямку є дослідження проблеми особистісних змін в умовах впливу пенітенціарного стресу.

Дослідженню психологічного стану людини, позбавленої волі, присвятили свої праці А.Д. Глотчкін, В.П. Голубев, В.Г. Деєв, О.Г. Ковальов, В.Ф. Пірожков, К.К. Платонов, М.П. Стурова, А.Н. Сухов, А.Й. Ушатіков, П.М. Федосенко, Г.Ф. Хохряков, А.М. Яковлев та ін. [1].

Працюючи з підлітком, який перебуває в соціальній ізоляції, необхідно спочатку зруйнувати набуті ним негативні стереотипи поведінки. Разом з цим в ньому слід виховувати установку на виправлення, самовдосконалення через працю та самовиховання. При цьому слід виходити із оптимістичного прогнозу, що в кожному неповнолітньому можна знайти позитивні риси, які б правопорушення він не здійснив. Опираючись на ці позитивні риси, можна приступати до формування соціально-позитивної особистості. В ряді випадків можна говорити про відновлення в особистості підлітка позитивних рис, які були частково втрачені внаслідок протиправної діяльності та несприятливих зовнішніх впливів.

Натомість проблема особистісних змін у засуджених в умовах позбавлення волі, розробки засобів корекційного впливу на них залишаються до сьогодні недостатньо вивченою і потребує розв'язання практичних завдань. Більша частина засуджених під час відбування покарання та по його закінченню прагне триматися свого "колективу", в якому вони є соціально значущими фігурами. Таким чином, за вироком суду не тільки призначається покарання на три, п'ять, сім та більше років - суспільство відриває злочинців від близьких родичів, місця проживання та роботи і направляє їх у спеціальні установи. Для

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Когнітивно-ціннісні та емоційні аспекти розвитку моральної сфери у молодшому шкільному віці.....	4
Анпілова Д.В. Актуальні проблеми психодіагностики конкурентної взаємодії і конкурентоздатності: аналіз західних та вітчизняних доробок.....	10
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Знуцання як вияв агресивних тенденцій у дитячих спільнотах.....	16
Богач О.В. Гендерні особливості вибору стратегій поведінки в конфліктах студентами.....	22
Вем'ян В.Г., Тер-Ованес'ян В.Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти.....	29
Волошин Т.Б. Порівняльна характеристика психоемоційного стану батьків дітей з аутизмом, що проживають в зоні ато та в інших регіонах України.....	33
Воробйов А.М. Вплив розвитку рефлексії на особистісне та професійне становлення майбутніх психологів.....	38
Гоцуляк Н.Є. Теоретичні аспекти формування креативних здібностей підлітків та підходи до них.....	43
Кіян Л.В. Особливості методів діагностики комунікативної компетентності майбутніх психологів.....	47
Корчакова Н.В. Індивідуальні та гендерні особливості розвитку просоціальності.....	52
Кулаков Р.С. Формування професійних домагань старшокласників у процесі вибору майбутньої професії.....	59
Кулакова Л.М. Особливості психологічного супроводу морального виховання молодших школярів в умовах навчальної діяльності.....	66
Луцик Г.О. Підготовка майбутніх психологів до роботи з девіантними підлітками: психолого-педагогічний аспект.....	74
Лушина Т.О. Проблема розуміння основи психологічної структури професійного самосознання у студентів сучасного технічного університета.....	79
Можаровська Т.В. Проблеми ціннісного наповнення екологічної свідомості особистості підліткового віку з неповної сім'ї.....	85
Назаревич В.В., Борейчук І.О. Застосування арт-терапевтичних методів в психологічному консультуванні.....	91
Назарець Л.М. Сімейні конфлікти типу «батьки-діти» як соціально-психологічна проблема.....	97
Одолінський В.Г. Частковий аналіз інструментальної складової життєвого планування.....	102
Осипчук О.П. Вчинок як компонент системи морального становлення особистості школяра.....	106
Павелків В.Р. Молодіжна субкультура та її вплив на процес ідентифікації особистості.....	112
Піонтковська Д.В. Психологічні основи гармонізації розвитку національної ідентичності у студентів.....	118
Романкова Л.М. Науково-методичне забезпечення виховного процесу у вищій школі.....	124
Савенко Д.О. Аналіз феномену материнства у науково-прикладних дослідженнях.....	130
Созонюк О.С. Теоретико-методологічні проблеми розвитку психологічної культури педагога.....	134

Цуканова М.С. Вплив режиму соціальної ізоляції на протікання психічних станів засуджених підлітків.....	141
Яцюк Н.О. Психологічний аналіз механізмів моральної саморегуляції.....	148
<i>Відомості про авторів</i>	156

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 5

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 14.12.2015 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 100

Адреса: 33000 м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТзОВ "Дока центр"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 5. – Рівне:
РДГУ, 2015. – 157 с.**

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88